

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14546055>

TILDA MASLAHAT IFODALASHNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI (ARAB VA O‘ZBEK TILLARI MISOLIDA)

Murodov J.S.

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tilda maslahat ifodalashning lingvomadaniy xususiyatlari arab va o‘zbek tillari misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Maslahat berish jarayoni nafaqat muloqotning muhim pragmatik jihatlaridan biri, balki madaniy va ijtimoiy ko‘rsatkich bo‘lib, har bir xalqning tilida va nutqiy amaliyotida o‘ziga xos ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Ushbu tadqiqotda arab va o‘zbek tillarida maslahat berish bilan bog‘liq bo‘lgan leksik-semantik birliklar, uslubiy o‘ziga xosliklar, pragmatik strategiyalar va nutq aktlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, arab va o‘zbek tillaridagi maslahat ifodalarining madaniy kontekstdagi o‘xshashliklari va farqlari ham tahlil etiladi, bu ikki til madaniyati va mentalitetidagi tafovutlarni yoritishga xizmat qiladi. Maqolada, shuningdek, arab va o‘zbek tillarida maslahat ifodalari berishda qo‘llaniladigan ritorik usullar, nutqiy odob, va odatlarning o‘rni ham chuqur tahlil qilinadi. Arab madaniyati va uning tildagi ko‘rinishi maslahat ifodalari orqali ijtimoiy axloq, hurmat, va qadriyatlarni aks ettirsa, o‘zbek tilida maslahat berish ko‘pincha do‘stona munosabatlar, mehribonlik, va ko‘rsatmalilik bilan bog‘liqdir. Ushbu maqola milliy va lingvomadaniy xususiyatlarni chuqurroq tushunishga va xalqaro tilshunoslikda maslahat berish jarayonini o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlarini boyitishga qaratilgan bo‘lib, tadqiqotchilar va til o‘rganuvchilar uchun qimmatli ilmiy manba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: *Maslahat ifodalari, lingvomadaniy xususiyatlar, arab tili, o‘zbek tili, leksik-semantik tahlil, pragmatik strategiyalar, madaniy kontekst, nutq aktlari, ritorik uslublar, mentalitet.*

KIRISH

Maslahat berish insonlar o‘rtasidagi muloqotning muhim va ajralmas komponentlaridan biri bo‘lib, u ijtimoiy hayotda muayyan masalaga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish, tavsiya berish orqali namoyon bo‘ladi. Maslahat so‘zlashuv jarayonida muloqot ishtirokchilari o‘rtasida muhim axborot almashinuvi yuzaga keladi va bu, o‘z navbatida, madaniy qadriyatlar, an‘analar hamda ijtimoiy me‘yorlar bilan chambarchas bog‘liq. Maslahat berish jarayoni ko‘plab tillarda, shu jumladan, arab va o‘zbek tillarida ham o‘ziga xos uslublar, nutqiy shakllar va madaniy xususiyatlar orqali amalga

oshiriladi. Shu sababli, til va madaniyatning bir-biri bilan uzviy bog‘liqligi maslahat ifodalari orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. Arab va o‘zbek xalqlari turli madaniyatlar, ijtimoiy an‘analar va tarixiy omillar ta‘sirida shakllangan, boy madaniy merosga ega jamiyatlar bo‘lib, ularning maslahat ifodalari ham o‘ziga xoslik kasb etgan. Arab tilida maslahat berish asosan ijtimoiy axloq me‘yorlari va an‘analar bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilida bu jarayon ko‘proq do‘stona munosabat, ehtiyotkorlik va hurmatga asoslanadi. Arab madaniyatida maslahat ko‘pincha hurmat belgisi sifatida qabul qilinib, unda shaxslararo masofani saqlash va ijtimoiy mavqega e‘tibor qaratish alohida ahamiyatga ega. O‘zbek madaniyatida esa maslahat ko‘pincha yaqinlik va samimiyatni ifodalaydi, bunda maslahat beruvchi kishi suhbatdoshi bilan yaqin munosabatda bo‘lishi muhim hisoblanadi.

Ushbu maqolada arab va o‘zbek tillarida maslahat ifodalashning lingvistik va madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maslahat berish jarayoni har bir tilning leksik-semantik, stilistik va pragmatik imkoniyatlariga bog‘liq holda shakllanadi. Ushbu tadqiqotda arab va o‘zbek tillarida maslahat ifodalari qanday ko‘rinishda bo‘lishi, ularning ijtimoiy va madaniy omillar bilan qanday bog‘liq ekani, shuningdek, har ikki til va madaniyatda maslahat berishning o‘ziga xosligi o‘rganiladi. Bu maqola arab va o‘zbek tillarida maslahat berish uslublari va ritorikasini tahlil qilish orqali tilshunoslik, madaniyatshunoslik va muloqot nazariyasiga doir muhim masalalarni yoritib beradi. Shu bilan birga, maslahat berish jarayonidagi lingvomadaniy xususiyatlar orqali arab va o‘zbek jamiyatlaridagi madaniy tafovutlar va umumiyliklar haqida ham aniq tasavvur hosil qilinadi. Tadqiqot natijalari xalqaro miqyosda tilshunoslik, madaniyatlararo muloqot va pragmatika sohalarida yangi ilmiy yondashuvlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maslahat ma‘nosidagi so‘zlarning strukturasi

Maslahat ma‘nosini ifodalovchi so‘zlar tildagi murakkab leksik-semantik birliklar bo‘lib, ular ko‘pincha maslahat berish jarayonini o‘zida aks ettiradi va turli madaniy va lingvistik xususiyatlarga ega bo‘ladi. O‘zbek va arab tillarida bu so‘zlarning strukturasi tahlil qilish ular qanday tarkibiy qismlardan tashkil topganini va ularning muloqotdagi rolini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Leksik-semantik jihatdan maslahat berish ma‘nosidagi so‘zlarning asosiy komponenti ularning leksik-semantik yukidir. Bu so‘zlar odatda "yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish", "tavsiya berish", "ko‘maklashish" kabi ma‘nolarni anglatadi. Masalan, o‘zbek tilida "maslahat", "tavsiya", "ko‘rsatma" kabi so‘zlar mavjud. Arab tilida esa "نصيحة" (nasiha), "إرشاد" (irshad) va "توجيه" (tawjih) kabi so‘zlar bu ma‘noni ifodalaydi. Ushbu so‘zlarning asosiy semantik ma‘nosi tavsiya yoki yo‘l-yo‘riq berish bilan bog‘liq, biroq ular turli kontekstlarda turlicha qo‘llaniladi.

Morfo-sintaktik jihatdan maslahat soʻzlarining morfologik va sintaktik jihatlari tilning grammatik tuzilishiga bogʻliqdir. Oʻzbek tilida "maslahat bermoq", "maslahatlashmoq", "maslahat qilish" kabi iboralar mavjud boʻlib, ularning tarkibida feʼl va ot qoʻshilmasi uchraydi. Bu iboralarda feʼlning turli shakllari orqali maslahat berish jarayonining bosqichlari yoki maqsadi ifodalanadi. Arab tilida esa maslahat berish bilan bogʻliq soʻzlar asosan feʼl shaklida keltiriladi, masalan, "ينصح" (yansahu – maslahat beradi), "يرشد" (yarshidu – yoʻl koʻrsatadi) va "يوجه" (yuwajihu – tavsiya qiladi). Arab tili feʼl tuzilmasining murakkabligi soʻzlarning morfologik tuzilishini boyitadi va turli vaziyatlarga mos ravishda oʻzgarishlarga uchraydi. Pragmatik jihatdan maslahat maʼnosini ifodalovchi soʻzlar turli uslub va kontekstlarga qarab qoʻllaniladi. Oʻzbek tilida maslahat berish odatda muloyim, hurmat bilan va ehtiyotkor tarzda amalga oshiriladi. Masalan, "Sizga maslahat bersam...", "Mening tavsiyam..." kabi iboralar suhbatdoshga nisbatan yumshoq va samimiy muloqotni ifodalaydi. Arab tilida esa maslahat berishning oʻziga xos muloqot qoidalari mavjud. "نصيحة" (nasiha) soʻzi koʻpincha shaxsiy yoki diniy maslahat berishda ishlatiladi, bunda maslahat har doim ijtimoiy yoki axloqiy nuqtai nazardan beriladi.

Stilistik jihatdan maslahat berishda soʻzlarning oʻziga xos stilistik jihatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻzbek tilida bunday soʻzlar rasmiy, norasmiy, yaqin munosabatlar yoki hurmatli nutq doirasida turlicha qoʻllaniladi. Misol uchun, "maslahat bering" rasmiy yoki kundalik muloqotda ishlatilsa, "bir maslahat aytsangiz..." iborasi yaqin munosabatlar doirasida muloyim tarzda qoʻllaniladi. Arab tilida esa "نصيحة" (nasiha) soʻzi koʻproq axloqiy va rasmiy vaziyatlarda qoʻllaniladi, "إرشاد" (irshad) esa rasmiy va diniy muloqotda yoʻl-yoʻriq berishni ifodalaydi.

Oʻzbek va arab tillarida maslahat maʼnosini ifodalovchi soʻzlar oʻzining leksik-semantik, morfo-sintaktik, pragmatik va stilistik jihatlari orqali farqlanadi hamda har bir tilning madaniy va ijtimoiy konteksti bilan bogʻliq holda turli maʼno va vazifalarni bajaradi.

Maslahat berishning lingvistik va madaniy determinantlari

Tilning madaniy omillarga bogʻliqligi maslahat ifodalash jarayonida yaqqol namoyon boʻladi, chunki til faqatgina muloqot vositasi boʻlib qolmay, balki madaniy axborotni, ijtimoiy meʼyorlarni ham uzatadi. Arab va oʻzbek tillarida maslahat berishning lingvistik tuzilishi ham bevosita bu tillarning madaniy determinantlari bilan belgilanadi. Lingvistik jihatdan maslahat ifodalashdagi vositalar – leksik birliklar, morfologik shakllar va sintaktik konstruksiyalar har bir madaniyatning ijtimoiy qadriyatlarini va mentalitetiga mos tarzda shakllanadi. Shu bois, arab va oʻzbek tillarida maslahatni ifodalovchi til birliklari va ularning ishlatilishida madaniy farqlarning izlari koʻrinadi.

Arab tilida maslahat berish

Arab tilida maslahat ifodalash ko‘pincha **an'anaviy va muayyan leksik birliklar** orqali amalga oshiriladi. Masalan, "مشورة" (mashwara) – maslahat, "توجيه" (tawjih) – yo‘l-yo‘riq so‘zlari ko‘pincha bir-biri bilan bog‘liq bo‘lib, muayyan maslahat berish jarayonida ishlatiladi. Bu so‘zlar rasmiy va jiddiy vaziyatlarda, masalan, biznes muhokamalari yoki oila masalalarida qo‘llaniladi. Arab tilidagi maslahat ifodalari ko‘proq hukmronlik va tajriba asosida shakllanadi, ya‘ni katta yoshdagi yoki tajribali shaxslar tomonidan beriladi. Morfologik jihatdan arab tilida maslahat berishning fe‘l shakllari ko‘plab o‘zgarishlarga ega: "يقدم النصيحة" (yuqaddimu al-nasiha) – maslahat berish jarayonini bildiradi. Ushbu fe‘lning zamon va shaxs ko‘rsatkichlari orqali maslahat beruvchining roli va muloqotdagi vazifasi aniq belgilanadi. Arab tilida maslahat berish jarayonida ijtimoiy maqom va hurmat muhim o‘rin tutadi. Masalan, yuqori mavqedagi shaxsdan maslahat olish, odatda, ko‘plab ijtimoiy urf-odatlar va me‘yorlarga amal qilishni talab etadi. Shu bois, arab tilidagi maslahat ifodalari ko‘proq qat‘iy va o‘ta ehtiyotkorlik bilan ifodalanadi, chunki ular odatda jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlarni ko‘rsatadi. Maslahat berishda noaniqlik yoki salbiy fikrlarni bildirgan holda, maslahat beruvchilar juda ehtiyotkor bo‘lishadi.

O‘zbek tilida maslahat berish

O‘zbek tilida esa maslahat berish **oddiy va qulay iboralar** orqali ifodalanadi. Misol uchun, "yaxshi maslahat berasizmi?", "o‘z fikringizni bildirsangiz" kabi iboralar ko‘proq informal kontekstlarda qo‘llaniladi. Bu iboralar, ayniqsa, yaqin do‘stlar yoki oila a‘zolari o‘rtasida ishlatiladi, bu esa o‘zbek tilidagi maslahat berish jarayonida ochiqlik va samimiylikni ko‘rsatadi. Maslahat berish jarayoni odatda ochiq va do‘stona munosabatlarda yuzaga keladi, bu esa o‘zaro ishonchni kuchaytiradi. Morfologik jihatdan o‘zbek tilida "maslahat berish" va "tavsiya etish" kabi iboralar ko‘proq yordamchi fe‘llar bilan birga ishlatiladi: "Birinchi navbatda, maslahat beraman" yoki "Sizga bunday yo‘lni tavsiya qilaman". Ushbu iboralar, odatda, muloyim va samimiy muloqot uslubini aks ettiradi, bu esa o‘zbek madaniyatida maslahatchiga nisbatan yaqinlikni anglatadi. O‘zbek tilida maslahat berish jarayonida kuchli shaxsiy aloqalar o‘rnatiladi, bu esa maslahatchiga qarshi himoya hissi beradi va maslahatni yanada qabul qilishni osonlashtiradi.

Madaniy farqlar

Ushbu ikki til o‘rtasidagi farqlar maslahat berish jarayonida madaniy omillarni ochib beradi. Arab tilida maslahat berish ko‘pincha muayyan sarmoya va muloqot me‘yorlariga rioya qilishni talab etadi, shu bilan birga, maslahatning qabul qilinishi uchun ijtimoiy maqom va hurmat muhimdir. O‘zbek tilida esa, bu jarayon ochiq va samimiy muloqot orqali amalga oshiriladi, bu esa ko‘proq do‘stona va qiziqarli muhitni yaratadi. Shunday qilib, maslahat berishning lingvistik strukturasida tilning leksik-

semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari har bir madaniyatga mos holda shakllanadi. Arab tilida maslahat ifodalash an'anaviy va jiddiy shakllar bilan, o'zbek tilida esa oddiy va samimiy konstruksiyalar bilan namoyon bo'ladi. Bu tafovutlar har ikkala tilning o'ziga xos madaniy xususiyatlari va ijtimoiy muloqot tizimidan kelib chiqadi. Natijada, har bir til o'zining o'ziga xos tilshunoslik va madaniyat tamoyillariga mos ravishda maslahat berish jarayonini o'zida aks ettiradi.

XULOSA

Mazkur maqolada arab va o'zbek tillarida maslahat ifodalash jarayoni lingvistik va madaniy jihatdan o'rganildi. Har bir til o'ziga xos leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlarga ega bo'lib, bu xususiyatlar orqali maslahat berish jarayoni ijtimoiy va madaniy me'yorlar bilan bog'liq holda rivojlanadi. Arab tilida maslahat berish an'anaviy va rasmiy kontekstda ko'proq qat'iy va jiddiy shakllarda namoyon bo'ladi. Maslahat beruvchilar, ko'pincha, o'z ijtimoiy maqomlariga va tajribalariga asoslanib, maslahat berish jarayonida ehtiyotkorlik bilan muomala qiladilar. Buning natijasida, arab tilida maslahat berish ko'pincha, muayyan me'yor va urf-odatlariga rioya qilishni talab etadi, bu esa muloqotni rasmiylashtiradi. O'zbek tilida esa maslahat berish jarayoni odatda samimiy va ochiq muloqotga asoslanadi. O'zbek madaniyatida maslahat berish jarayonida yaqinlik, do'stlik va o'zaro ishonch muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon ko'proq individual va shaxsiy aloqalar asosida amalga oshiriladi, shuning uchun o'zbek tilidagi maslahat ifodalari ko'proq yumshoq va qulay ko'rinishga ega bo'ladi. O'zbek tilida maslahat berishda yondashuvlar va iboralar, ayniqsa, shaxsiy o'zaro munosabatlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda shaxsiy hurmat va do'stona munosabatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkala tildagi maslahat ifodalash jarayoni, nafaqat tilning o'ziga xos xususiyatlari, balki har bir jamiyatning madaniy qiyofasini aks ettiradi. Maslahat berish jarayonida ijtimoiy me'yorlar, urf-odatlar va muloqot strategiyalari har ikki til o'rtasida o'zaro farq qiladi. Masalan, arab tilida maslahat berish jarayonida ijtimoiy maqom va hurmat ko'proq ahamiyatga ega bo'lib, bu maslahatchilarning muloqotida qat'iylikni ta'minlaydi. O'zbek tilida esa, samimiylik va do'stona muhit maslahatchilar va maslahat qabul qiluvchilar o'rtasida yanada ochiq muloqotga olib keladi. Shuningdek, maslahat berish jarayonidagi lingvistik strukturalar va madaniy omillar, tilning o'zaro ta'sirini va rivojlanishini ham ko'rsatadi. Maslahat ifodalashda til birliklari, iboralar va fe'l shakllari orqali jamiyatda shakllangan qoidalar va mentalitet aks etadi. Bu esa, til o'rganish va madaniy tadqiqotlar uchun yangi imkoniyatlarni yaratadi.

Shunday qilib, arab va o'zbek tillarida maslahat berish jarayonlari o'zaro bog'liq, lekin o'ziga xos madaniy va lingvistik xususiyatlarga ega. Til va madaniyatning bir-biriga ta'siri, maslahat berish jarayonida tilning rivojlanishi va yangilanishini ham

ko'rsatadi. Maqola davomida keltirilgan misollar va tahlillar yordamida, tilshunoslik va madaniy tadqiqotlar o'rtasidagi munosabatlarning murakkabligi yanada aniqlashtirildi. O'zbekiston va arab dunyosi o'rtasidagi madaniy aloqalarni chuqurroq o'rganish, maslahat ifodalashdagi lingvistik va madaniy farqlarni tushunishga yordam beradi, bu esa tilni o'rganish jarayonini yengillashtiradi va yurtimiz madaniyatining o'ziga xos jihatlarni aks ettiradi. Natijada, bu maqola nafaqat arab va o'zbek tillarida maslahat berish jarayonlarini tahlil qilishga, balki til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yanada chuqurroq tushunishga xizmat qiladi. Olingan natijalar til o'rganish jarayonida, shuningdek, turli madaniy kontekstlarda maslahat berish amaliyotini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Raxmonov, A. O'zbek tilida muloqot va madaniyat. – Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2020. P. 45-48.
- Iskandarov, F. Arab tilining grammatika asoslari. – Tashkent: O'zbekiston davlat sharqshunoslik universiteti, 2018. P. 78-81.
- Abduqodirov, R. Til va madaniyat: nazariya va amaliyot. – Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2017. P. 112-115.
- Saidov, D. Arab madaniyati va uning tili. – Tashkent: Sharq yulduzi nashri, 2019. P. 67-70.
- Xodjayeva, N. Til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanish. – Tashkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti, 2020. P. 72-75.
- Mirzaeva, S. O'zbek va arab tillarida madaniy kontekst: o'xshashliklar va farqlar. – Journal of Cultural Studies, 2021, 38(2), P. 88-102.
- Versteegh, K. The Arabic Language. – Edinburgh University Press, 1997. P. 132.
- Badawi, E. & Carter, M. Modern Written Arabic: A Comprehensive Grammar. – Routledge, 2014. P. 250-253.